

CEMÂLIYYE

(جمالية)

Halvetiyye - Uşşâkiyye tarikatının
Cemâleddin Uşşâki'ye
(ö. 1164/1751)
nisbet edilen bir şubesi
(bk. CEMÂLEDDİN UŞŞÂKİ).

CEMÂLIYYE

(جمالية)

Halvetiyye tarikatının
Cemâl-i Halvetî'ye
(ö. 899/1493-94)
nisbet edilen ana kollarından biri.

Halvetiyye tarikatının Rüşeniyye'den sonra ikinci ana kolu olan Cemâliyye tarikatının silsilesi, kurucusu Cemâl-i Halvetî'nin şeyhi Pîr Muhammed Bahâeddin Erzincânî vâsıtasıyla Halvetîliğin ikinci piri Seyyid Yahyâ Şirvânî'ye ulaşır. Cemâliyye'nin âdâb ve erkânı bağlı olduğu Halvetiyye tarikatıyla aynıdır. Cemâliyye tarikatından doğan ilk kol, Cemâl-i Halvetî'nin halifelerinden Şeyh Yûsuf Sünbül Sinan (ö. 936/1529) tarafından İstanbul'da kurulan Sünbülüyye tarikatıdır. Tarikat daha sonra, silsile-i Cemâl-i Halvetî'ye ulaşan Şâbâniyye (kurucusu Şeyh Şâbân-ı Velî, ö. 976/1568), Assâliyye (kurucusu Ahmed el-Assâlî, ö. 1048/1639) ve Bahşiyye (kurucusu Muhammed el-Bahşî, ö. 1098/1687) adlı kollara ayrılmıştır. Bu kollardan Şâbâniyye'den Karabaşiyye (kurucusu Karabaş Velî, ö. 1097/1686), Karabaşiyye'den Nasûhiyye (kurucusu Şeyh Muhammed Nasûhî, ö. 1130/1718) ve Bekriyye (kurucusu Kutbüddin Mustafa el-Bekrî, ö. 1162/1749) şubeleri meydana gelmiştir. Nasûhiyye'den Çerkeşiyye (kurucusu Çerkeşi Mustafa Efendi, ö. 1229/1813-14), Çerkeşiyye'den Halîliyye (kurucusu Geredeli Şeyh Halil Efendi, XIX. yüzyıl) ve İbrâhimiyye (kurucusu Kuşadalı İbrâhim Efendi, ö. 1262/1846) tarikatları doğmuş ve Halvetiyye'nin Cemâliyye kolu Türkiyye'de bu şubeler vâsıtasıyla günümüze ulaşmıştır. Cemâliyye tarikatı, Şâbâniyye kolunun Karabaşiyye şubesinden doğan Bekriyye tarikatı vâsıtasıyla Kuzey Afrika, Suriye ve Hicaz'da da yaygınlık kazanmıştır. Bekriyye tarikatından da Kemâliyye, Hifniyye, Ticâniyye, Semmâniyye, Feyziyye, Derdîriyye ve Sâviyye şubeleri meydana gelmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmîî, *Nefehât Tercümesi*, s. 579-580; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 245^b-254^b; Hüseyin Vasâf, *Sefîne*, I, vr. 228^a-233^b; *Tomar-Halvetiyye*, s. 55-90; *Osmanlı Müellifleri*, I, 51-52.

MEHMET SERHAN TAYŞI

CEMÂLİZÂDE TEKKESİ

İstanbul'da
Eğrikapı dışında bulunan bir
Halvetî - Uşşâki tekkesi.

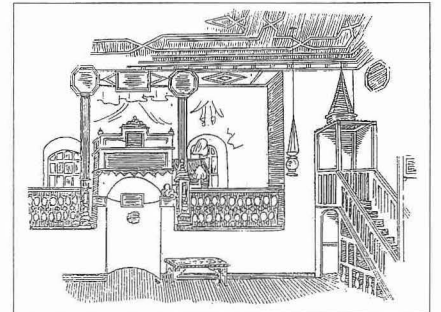
Halvetiyye - Uşşâkiyye'nin şubelerinden Cemâliyye tarikatının âsitânesi ve pîr evi olan tekke, İstanbul'un kara surlarındaki kapılarından Eğrikapı'nın hemen dışında, Kırkçeşme su şebekesine bağlı Eğrikapı savaklarının karşısında yer alır. Kaynaklarda Cemâleddin Halvetî, Cemâleddin Uşşâki, Cemâlî, Cemâlî Efendi, Savaklar, Seyyid Cemâleddin, Seyyid Cemal Efendi, Şalcızâde gibi çeşitli isimlerle anılmaktadır.

Vezir Hırâmî Ahmed Paşa tarafından XVI. yüzyılın son çeyreğinde bir mescid-zâviye olarak kurulan tekkenin başlangıçta hangi tarikata bağlı olduğu tesbit edilememiştir. Muhtemelen XVIII. yüzyılın başlarında Halvetiyye'ye intikal etmiş, 1742'de postnişin olan Uşşâkiyye'nin Cemâliyye şubesinin kurucusu Edirneli Şeyh Mehmed Cemâleddin Efendi'nin (ö. 1164/1751) buraya gömülmesi üzerine adı geçen tarikatın âsitânesi ve pîr evi vasfını kazanmıştır. Mehmed Cemâleddin Efendi'nin oğlu ve halefi Şeyh Mehmed Nizâmeddin Efendi mescid-tevhidhânenin dârülkurrâ olarak da kullanılması için bir vakıf yapmış ve bu görevi Ayvansaray'daki Toklu Dede Mescidi'nin imamı Şeyh Halil Efendi'ye (ö. 1167/1753-54) havale etmiştir. Cemâlîzâde Tekkesi'nin bundan sonra geçirdiği merhaleler arasında, tahvil kesedarı Sabih Ali Efendi'nin (ö. 1183/1769-70) mescid-tevhidhâneye minber koydurması ve tekkenin yakınında bir mektep inşa ettirmesi, Sadrazam Silâhdar Seyyid Mehmed Paşa'nın (ö. 1788) ahşap minarenin yerine tuğladan bir minare yaptırması, Cemâleddin Uşşâki'nin torunlarından Mevleviyye'ye mensup Seyyid Mehmed Nûri Efendi ile yakınlığı olan ünlü Hâlet Said Efendi'nin 1817'de türbeyi tamir ettirmesi zikredilebilir. Tekke son olarak 1305 (1887-88) yılında II. Abdülhamid, türbe ise 1905'te padişahın bendegânından olduğu anlaşılan Hamdi Bey tarafından yenilenmiştir. Tekke ve zâviyelerin kapatılmasından sonra mescid-tevhidhânesi cami olarak kullanılmaya başlanan tekke 1958'den az önce yanındaki türbeyle birlikte onarım görmüş, bu tarihten sonra ise cami harimi ile türbe arasına duvar çekilerek yapının en önemli mimari özelliği yok edilmiştir. Söz konusu bölümler

dışında kalan tekke birimleri tamamen yok olduğu gibi son yıllarda cepherleri seramik karoları ile kaplanan türbe de tanınmaz hale gelmiştir.

Cemâlîzâde Tekkesi'nden artakalan ve aynı çatı altında toplanan mescid-tevhidhâne ile türbe bölümleri bugünkü şekillerini son devirde almış olduklarından tekkenin daha önce sahip bulunduğu yerleşim düzeni ve mimari özellikleri aydınlatılamamaktadır. Yine de önceki mescid-tevhidhânenin bugünkü ile aynı yerde bulunduğu, aşağı yukarı aynı boyutlara ve tasarımla özelliklerine sahip olduğu, derviş hücreleriyle diğer tekke bölümlerinin de bunun kuzeyinde muhtemelen şadırvanlı bir avlunun çevresinde sıralandığı tahmin edilebilir. Birbirine bitişik tasarlanmış olan mescid-tevhidhâne ile türbe dikdörtgen planları, moloz taş ve tuğla örgülü duvarları, ahşap çatılarıyla son devir Osmanlı mimarisinin özelliklerini sergileyen alelâde mekânlardır. Mescid-tevhidhâne kapalı son cemaat yeri, kuzey duvarının eksenindeki girişi, doğu ve batı duvarları boyunca sıralanan yuvarlak kemerli pencereleri, zemindeki erkek mahfilleri ve son cemaat yerinin üstüne rastlayan kafesli kadın mahfilleriyle herhangi bir geç devir mescidinden farksızdır. Silindirik gövdeli bodur minarenin kesme köfeki taşından örülmesi prizmatik üçgenlerden oluşan kürsü kısmı günümüze kadar değişmeden gelebilmiştir. Mehmed Efendi ve haleflerine ait altı adet ahşap sandukayı barındıran türbenin pencereleri sepet kulpu biçiminde kemerlerle taçlandırılmış, doğu yönünde de mekâna müstakil bir giriş tasarlanmıştır. Eğrikapı yönüne bakan güney cephesinin ekseninde üst üste yerleşti-

Cemâlîzâde Tekkesi'nin mihrap duvarı ile Şeyh Cemâleddin Türbesi'nin orijinal durumunu gösteren bir karakalem çizim (İst.A. I, 440)

rılmış ta'lik hatlı iki manzum kitâbeden alttakinin nâzımı ve hattatı Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi'dir. 1232 (1816-17) tarihli olan bu kitâbe türbenin Hâlet Efendi tarafından yenilendiğini belgeler. Tekkenin 1905'te Hamdi Bey tarafından yeniden inşa ettirilmesi sırasında konmuş olan üstteki kitâbenin ise nâzımı Ahmed Bahâî Efendi, hattatı Mehmed Hulûsi Efendi'dir. Hemen önünde ilk mescid-zâviyenin bânisi Hırâmî Ahmed Paşa ile oğlu Mustafa Bey'in gömülü oldukları türbe kapısı da metni Şeyh Ali Fakrî Efendi'ye (ö. 1929) ait olan ve tekkenin II. Abdülhamid eliyle yenilendiğini belgeleyen ta'lik hatlı bir kitâbe ile taçlandırılmıştır.

Cemâlîzâde Tekkesi'nin tasarımında dikkate değer yegâne mimari özellik, mescid-tevhidhâne ile türbenin duvarla ayrılmayıp aynı mekân içinde birbirlerine kaynaştırılmış olmalarıdır. Türbenin mescid-tevhidhânenin kible yönünde yer alması ve zemininin harime göre yüksekte tutulmuş olması söz konusu kaynaşmayı daha da anlamlı kılmaktadır. Birtakım başka tekkelerde de görülen bu durum, tarikat ehlinin velilere duyduğu bağlılıktan kaynaklanan telakkilerin mimariye yansımaları olarak değerlendirilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 233-236; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 7; *Mecmûa-i Cevâmi'*, I, 116-117, nr. 171, nr. 473; Bandırmalîzâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 8; *Osmanlı Halvetiyye*, s. 107-108; 1328 *Senesi İstanbul Belediyesi İhsâiyât Mecmuası 1329 r./1913-14*, s. 21; Ergun, *Antoloji*, II, 499; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 120; *Osmanlı Müellifleri*, I, 83-84; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), s. 52; Atillâ Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD*, XIII (1981), s. 587; Pakalın, I, 277; Semavi Eyice, "Ahmedpaşa Mescidi", *İst.A*, I, 440.

M. BAHA TANMAN

CEMÂZİYELÂHİR

(bk. CEMÂZİYELEVVEL).

CEMÂZİYELEVVEL

(جمادى الأولى)

Hicrî yılın beşinci ayı.

Rebülâhirden sonra, cemâziyelâhirden önce gelir. Türkçe'de cemâdilülâ ve cemâdilâhire, daha yaygın olarak da cemâziyelevvel ve cemâziyelâhîr şekillerinde

kullanılan iki ayın Arapça'daki asıl adları cumâdelülâ (جمادى الأولى) ve cumâdelâhiredir (جمادى الآخرة). Câhiliye döneminde diğer aylar gibi bu iki ayın da başka adları bulunduğu, bu isimlerin İslâm'ın doğuşu sırasında kullanılmaya başlandığı nakledilmektedir (Cevâd Ali, VIII, 454). Ayrıca yılın beşinci ve altıncı ayları olmalarından dolayı cumâdelülâyâ cumâdâ hamse, cumâdelâhireye cumâdâ sitte de denilmiştir. Cumâdâ "soğuk" ve "kurak" anlamlarına gelir. Söz konusu ayların isimleri değiştirildiği sırada şiddetli soğuk veya kuraklık hüküm sürdüğünden bu şekilde adlandırıldıkları rivayet edilir.

Arapça'da bütün ay adları kelime olarak müzekker olduğu halde sadece bu iki ay müennestir. Fakat bazı Arap ülkelerinde halk ağzında bu ayların cumâdelevvel ve cumâdelâhîr şeklinde müzekker olarak kullanıldığı görülmektedir. Türkçe'deki kullanımın da bundan etkilendiğini söylemek mümkündür.

Eskiden cemâziyelevvel câ (ج), cemâziyelâhîr (ج) şeklinde kısaltılırdı. Osmanlıca vesikalarda bu iki ayın kısaltılması "cemâzeyn" (جمادين) olarak yapılır, ulûfe dağıtımında ise rebülâhîrle birlikte "recec" (رجج) veya "recâc" (رجاج) şeklinde ifade edilirdi.

Cemâziyelevvel, Türkçe'de "cemâziyelevvelini bilmek" deyimini içinde bir kimsenin kısmen lekeli olan ve herkesçe bilinmeyen geçmişinden kinâyeye olarak kullanılmaktadır.

İslâm tarihinde cemâziyelevvel ve cemâziyelâhîr ayları içinde birçok hadise cereyan etmiştir. Meselâ Hz. Ali cemâziyelevvelin sekizinde doğmuş, Cemal Vak'ası bu ayın on beşinde olmuştur. Hz. Ömer cemâziyelâhîrin altısında halife olmuş, Ca'fer es-Sâdık bu ayın altısında, Hz. Fâtıma ise yirmisinde dünyaya gelmişlerdir. Araplar arasında cemâziyelâhîrde pek çok olayın vuku bulunduğunu ifade eden şöyle bir söz vardır: "Hayret verici pek çok olay cumâdâ ile receb arasında meydana gelir" (ayrıca bk. TAKVİM).

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, I, 1107; Butrus el-Büstânî, *Muhtû'l-muhtûl*, Beyrut 1983, s. 121; Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ, *el-Eyyâm ve'l-leyâlî ve's-şühûr* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire 1400/1980, s. 42-43, 51; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, I, 158; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, II, 375, 377-379; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 625; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VIII, 449, 454-461; M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul 1979, s. 47, 76; Pakalın, I, 316-317; "Cemâziyelâhîr", *ML*, II, 846.

FUAT GÜNEL

CEMDAR

(bk. CÂMEDAR).

CEMEL

(الجمال)

Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer
b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî
(ö. 1204/1790)

Müfessir ve Şâfiî fakihî.

Cemel lakabıyla tanınır. Mısır'ın batısında bulunan Minyetü Uceyl köyünde doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. İlim tahsili için Kahire'ye gitti. Burada Şeyh Hifnî'nin derslerine devam etti. Ondan fıkıh ve Halvetiyye tarikatının esaslarını öğrendi. Hocası onu evinin bitişiğindeki mescitte imam-hatip olarak görevlendirdi. Cemel, Eşrefiyye ve Meshed-i Hüseyinî'de tefsir, hadis ve fıkıh okuttu, yüzlerce talebe yetiştirdi. Mısır'da Hifnî, Hasan el-Medâbigî ve Ahmed es-Sabbâğ'dan, Hicaz'da Ebû'l-Hasen es-Sindî ve diğer bazı âlimlerden rivayette bulundu.

Kaynaklarda verilen bilgilere göre Cemal okuma yazması olmayan, hesap bilmeyen ümmî bir kişi idi. Gerekli gördüğü kitapları başkalarına okutarak dinler, hâfızası çok güçlü olduğu için dinlediği metinleri hemen ezberledi. Tefsir dersi için çevresinde toplanan öğrencileri kendisine muhtelif tefsirlerden bölümler okurlar, o da okunanlardan çıkardığı sonuçları öğrencilerine yazdırırdı.

Cemel Halvetî tarikatına girmiş zühud ve takvâ sahibi, affî ve kanaatkâr bir kişiydi. Nâsırî (ö. 1239/1823), Mısır'da ondan daha üstün bir velî bulunmadığını söyler. Hayatında hiç evlenmemiş olan Cemal, 11 Zilkade 1204'te (23 Temmuz 1790) Kahire'de vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye bitavzîhi Tefsîrî'l-Celâleyn bi'd-dekâ'îkû'l-hafîyye*. *Tefsîrü'l-Celâleyn*'in hâşiyesi olup 1198'de (1783) tamamlanmıştır. Dört cilt olan eserinde muhtelif başlıkları yapılmıştır (kenarında *Tefsîrü'l-Celâleyn* olduğu halde Kahire 1275, 1282, 1287, 1293; metnin üstünde *Tefsîrü'l-Celâleyn*, altında *Tefsîru İbn 'Abbâs* olduğu halde Kahire 1302; kenarında *Tefsîrü'l-Celâleyn* ile Ebû'l-Bekâ el-Ukberî'nin *İmlâ'ü mâ menne bihî'r-rahmân*'ı ve Süyûtî'nin *Müfahhamâtü'l-Kur'an*'ı olduğu halde Kahire 1303, 1308). 2. *Fütûhâtü'l-vehhâb*